

Doktori értekezés tézisei

**Vörösmarty Mihály *epikus korszakának* irodalom-
és recepciótörténeti kontextusai**

Gere Zsolt

Szeged

2013

Vörösmarty Mihály eposzi munkássága túlzás nélkül a magyar irodalomtörténet kiemelten fontos jelenségének tekinthető. A megállapítást nem csak az egyes műveknek az életművön belüli súlya, korszakképző jellege igazolhatja, hanem az a rendkívül összetett, a nemzeti irodalom meghatározására, megteremtésére irányuló szándék is, amely a 19. század húszas éveitől kezdődően, s részben Vörösmarty epikus munkásságán keresztül igyekezett kifejteni, definiálni saját álláspontját. Az epikus életmű érintkezik a Kazinczy-féle klasszicizmussal, számos felfogás szerint abból eredeztethető a magyarországi romantika, illetve részben a Vörösmarty-művekkel konfrontálódva alakul a népiesség eposz- és hagyományfelfogása is. Költő és irodalomtörténész generációk sora foglal állást Vörösmarty epikájának értékével és a nemzeti irodalomban elfoglalt helyével kapcsolatban. A már említett Kazinczyn kívül, aki Vörösmarty eposzainak mitológiáját rossz „pótlék”-nak ítélte, Toldy Ferenc korszakképző tanulmányán keresztül Erdélyi, Gyulai Pál és Arany János is szinte kötelezően, a nemzeti irodalom kontextusában nyilatkozott Vörösmarty epikájáról.

Ha kritikátörténeti szempontból nem is egységesen, de mégis általánosan öröklődő, hosszú ideig élő hagyományként a *Zalán futása* vált ezekben a vitákban, értékítéletekben olyan alapvető viszonyítási ponttá, amelyhez más Vörösmarty epikus műveket mérve elvégezhető volt a hangsúlyok kijelölése: a belső (életműbeli) és a külső (nemzeti) értékviszonyok, vagyis a hasonlóságok és az eltérések megállapítása. A kritikai értékelés heterogenitását, a(z) ideológiai kánonformálás jellegét elsősorban az befolyásolta, hogy amíg a nemzeti preferenciájú irodalomszemlélet már magát a nemzeti eposz létrejöttét olyan cselekedetként, politikai-irodalmi tettként értékelte, amely részben az esztétikai ítéletek fölött áll, a későbbi, főleg a népiesség alkotóinak szemléletében viszont az esztétikai hiányosságok, a mitológiateremtés problémái, a hexameteres forma a *Zalán futását* tulajdonképpen kísérletté, egy majdani – elsősorban Arany Jánostól várt – teljesebb, „nemzetibb” és organikusabb szöveg műfaji előzményévé tették. A *Zalán futása* magyarázó erejű kapcsolata más Vörösmarty-művekkel viszont a későbbiekben is megmaradt, sőt fel is erősödött, s így tulajdonképpen csak a megközelítési mód változik majd meg. Az eposz elhibázottá minősítését követően – miszerint a mű szerelmi- és elégikus-lírai betétek, illetve a nemzeti tematika

alkalmi és szervesen kapcsolata – az említett kettősség szinte Vörösmarty epikájának egészére kiterjedt: a közvetlenebb történeti ihletettségi művek az utóbbi, a mitologizáló szövegek pedig az előbbi folytatásaként, kiteljesítéseként olvasódtak, s így jöttek létre az epikán belül a műveket hosszú ideig ugyanabban a kettősségben látó értelmezések.

A dolgozat kiindulási pontját, az életmű irodalom- és recepciótörténeti vizsgálatát lényegében ennek a töréspontnak a létrejötte, formálódása, illetve a nemzeti irodalommal kapcsolatos kánonformálás adta. Vörösmarty epikus életműve ugyanis szinte párhuzamos a nemzeti irodalom történetével: eposzi pályájának 1831-es lezárulása Toldy Ferenc felfogásában egyben a nemzeti irodalom eposzi korszakának a lezárulása, illetve egy új korszak kezdete is. A dolgozat ennek az irodalomtörténeti közhelynek az értelmezését, s néhány korábban is ismert szempont újragondolását tekinti céljának, abban bízva, hogy ezeken keresztül is képes lesz az epikán belüli hangsúlyokat átrendezni, másrészt pedig olyan újszerű kontextusokra rámutatni, amelyek az életmű későbbi időszakaszainak a jobb megértéséhez is használhatónak tűnnek.

Ez a képlékenynek tekinthető célkitűzés, illetve annak a kutatás közbeni további formálódása okozza, hogy a dolgozat módszertana, értelmezéseinek tárgya – bár többnyire megmarad az említett időszakazon belül – nem tekinthető egységesnek. Fontosnak tartottam például átgondolni azt az irodalomtörténeti hagyományt, s annak főleg azt a látens, mára már alig érzékelhető összetevőit, amelyet Vörösmarty halála után az életmű első sajtó alá rendezője, Gyulai Pál örökített tovább. Gyulai *Vörösmarty életrajzáról*, bár bizonyára a Vörösmarty-szakirodalom leggyakrabban hivatkozott kötete, napjainkig nem készült olyan értelmezés, amely a kötet irodalomszemléletét, Vörösmarty-képét, „forráshasználatát” tárgyalná. A mű irodalomtörténeti értékviszonyait, életrajzi narratíváját vizsgálva kerültem szembe a felhatalmazás, a kiadáshoz kapcsolódó mandátum problematikájával, s azon keresztül Deák Ferencnek a kiadás körüli szerepével. Deák Vörösmarty halála utáni „irodalmi” szerepvállalása nem csak az írói segélyezés, a nemzeti kegyelet speciális esete, hanem a Vörösmarty-árvák gyámságának felvállalásán keresztül a kiadás körüli jogok történetének is fontos része. Az 1850-es évek tisztázatlan, a nemzeti ellenállás közegeként is

funkcionáló gyámjogi helyzete idézte elő, hogy egyrészt szokatlanul sokáig, nyolc évig húzódott a Vörösmarty-életmű kiadásának megkezdése, másrészt pedig, hogy a felhatalmazást a Deák irodalmi-politikai köréhez tartozó Gyulai Pál, nem pedig a kiadást már 1856 elején, közvetlenül Vörösmarty halála után szorgalmazó Toldy Ferenc kapta meg Deáktól. A felhatalmazás viszonylag jól dokumentálható története jelképesen magába foglalja azokat az irodalomtörténeti ellentéteket is, amelyek Gyulai, Kemény, Csengery, vagyis az úgynevezett irodalmi Deák-párthoz tartozó írók és Toldy Ferenc között feszültek ekkoriban a magyar irodalom fejlődéstörténeti megítélésével kapcsolatban. Másrészt a kiadástörténet vizsgálatán keresztül lehetőség nyílt arra is, hogy a Vörösmarty-hagyaték történetét röviden összehasonlítsam a felhatalmazás és az örökség korábbi, Kisfaludy Károly halálához kötődő, eddig elsősorban az Aurora-pör kapcsán tárgyalt folyamatával.

A szakirodalomban hosszú ideig uralkodó, Horvát István őstörténeti munkásságával kapcsolatos tudománytörténeti szempont *mellőzése* adja a dolgozat középső, a *Zalán futását* követő epikus művek értelmezésének megközelítési, módszertani hátterét. Horvát István őstörténetének Vörösmarty generációjára gyakorolt hatása már Toldy és Gyulai óta ismert és dokumentált a Vörösmartyról szóló irodalomban, viszont a szerző történészi munkásságának a tudományos életből való kiszorulása, etimologizáló nyelvszemléletének peremhelyzetbe kerülése a hatástörténet részleteinek vizsgálatát lényegében elzárta a kutatás elől. Horvát „délibábos őstörténete” elrettentő, az újraolvasást hosszú ideig feleslegessé tevő, példaértékű citátumokban élt tovább, s a Vörösmarty-művek esetében olyan zsákutcaként értelmeződött, amely csupán a nemzeti eposz megírása utáni útkeresés és válsághelyzet dokumentuma, de nem jelent önállóan is kezelhető egységet az életműben. A dolgozat megkísérli kiszélesíteni azt filológiai hátteret, amelyet a *Magyarvár* kritikai kiadásának tanulmányértékű jegyzetanyaga tárt föl a *Zalán futását* követő „nagyobb eposzal” kapcsolatban, másrészt pedig röviden ennek a hatásnak a nyelvfilozófiai, a nyelv keletkezésével kapcsolatos aspektusaira is kitér.

Többek között ez a termékenynek mutakozó nyelvfilozófiai indíttatású kutatási irány, másrészt a *Csongor és Tünde* régóta és sokak által hangsúlyozott

kapcsolódása az epikus művekhez, arra bátorított, hogy a dolgozatban az epikus művek vizsgálatát lezáró fejezetek után, s részben az ott levont következtetéseket felhasználva újragondoljam a *Csongor és Tünde* keletkezéstörténetével, értelmezésével kapcsolatos irodalomtörténeti hagyomány egy részét. A keletkezéstörténeti és kontextuális értelmezés megkísérel *hátteret* teremteni az epikán belül egy új korszakolási javaslat megalkotásához, illetve újragondolni a „társtalan” színmű viszonyát az epikus anyaghoz. Toldy Ferenc nyugat-európai körútjáról 1829-ben Vörösmartyhoz írott, a *Csongor és Tünde* szakirodalmában eddig nem hivatkozott, a mű „párizsi” kiadásának tervére és a műhöz készítendő rézkarcra vonatkozó levélrészletből kiindulva vizsgálja a dolgozat a mű úgynevezett „elsődleges kontextusait”, kiadástörténetét és tervezett képi illusztrációját. A Toldy-levéiben említett, Kisfaludy Károly által készítendő képi illusztráció azonosításának kísérletéből, a Vörösmarty-szövegből, majd pedig a művek néhány motívumának értelmezéséből kiindulva veti föl a dolgozat az úgynevezett Y-példázat és a *Héraklész a válaszüton* történet kontextuális és narratív kapcsolódását a *Csongor és Tündéhez*. Vörösmarty az utóbbi történet alapváltozatát a *Volt tanítványaimhoz* című költeményben használta föl először, s véleményem szerint ugyanez a történet lesz majd a strukturális váza a *Csongor és Tündében* a hármas úthoz kötődő jeleneteknek. A dolgozat értelmezése szerint a mű elején, az álomban meghozott döntés ugyancsak az említett mitológiai jelenetet használja föl, s a „pogány kunok’ idejéből” származtatott, a szerelmi tematikát az Éj tragikus kozmogóniájával, emberfelfogásával szemben átmenetileg uralomra juttató történet beilleszthető a csinosodás 19. századi, a nemzeti kultúra egy fontos átmeneti, a vad és civilizált korszakok találkozási pontját az irodalom eszközeivel újrafogalmazó, értelemző folyamatába. A dolgozat nem tekinti feladatának a kapcsolódás jellegének teljes kifejtését, így például a forráshoz való viszony újraértelmezését, csupán a gazdag szakirodalmi háttérrel rendelkező műnek a nemzeti irodalom kontextusában is értelmezhető vonásaira, illetve a műfajváltásra és a későbbi műfaji értelmezés feszültségeire hívom fel a figyelmet.

Az értekezéshez kapcsolódó publikációk és előadások

- 1, Az öreg halász és a part (Invenció és irodalomtörténet), In: Duplafedél. Papírborítás II. Szeged, 1996. 51–56.
- 2, „Hat gím jöve sebtén elébe” (Vörösmarty eposzterve és őstörténeti felfogása a Zalán futását követően), ItK 2000/3–4, 454–497.
- 3, „Maglehet, köztársasága volnánk angyali lényeknek”. Vörösmarty történetfilozófiai felfogásának néhány jellemzőjéről, In: Vörösmarty és a romantika, szerk. Takáts József, Művészetek Háza, Pécs-Budapest, 2001, 171–179.
- 4, Örökké Romokban kell hevernie mindennek. In: A Rom, szerk. Füzi Izabella–Odorics Ferenc, deKON-Könyvek 26, Gondolat–Pompeji, 2003, 196–205.
- 5, A szépség tudományának mitizálási kísérletei. Schedius Lajos János filozófiájának fogalom- és narratívaképző szerepe Vörösmartynál, It, 2007, 3–50.
- 6, Nemzettörténet és mitológia határpontjain (Vörösmarty Mihály: Zalán futása), In: A magyar irodalom története 1800-tól 1919ig, szerk. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András, Gondolat Kiadó, Bp., 2007, 137–153.
- 7, Műfajküszöb. A Csongor és Tünde kontextusairól, Színház, 2010/3.
- 8, A Csongor és Tünde kontextusairól, 2011. (Átdolgozott, bővített változat)
http://arkadia.pte.hu/magyar/cikkek/gere_csongor_es_tunde

9, Vörösmarty meghal – az életmű hagyományozódásának kérdései, Klasszikus Magyar Estvék, Szegedi Tudományegyetem, 2012. május (Előadás)

10, Vörösmarty és Kisfaludy Károly, Pécsi Egyetem (2011. dec.) Konferencia a magyarországi romantikáról (Előadás)

11, Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem (2011. dec. 14-15. 4X1,5 óra előadás Vörösmarty Mihály életművéről)

<http://www.partium.ro/main.php?l=hu&mn=5&eid=213>